

NASRÜDDEVLE

tarihe kadar şeklen bağlı kaldıkları Büveyhiler'e tâbi olmaktan çıktılar.

Tuğrul Bey ile Nasrüddevle arasındaki iyi ilişkilerden cesaret alan Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos, İbrâhim Yinal ve Kutalmış'ın Hasankale savaşında (440/1048 veya 441/1049) esir ettiği Bizans kumandanı Gürcü Prensi Liparit'in fidiye karşılığı serbest bırakılması ve Selçuklular'la barış yapılabilmesi için Nasrüddevle'den yardım istedi. Nasrüddevle'nin araya girmesiyle Selçuklular'la Bizans arasında barış antlaşması imzalandı (a.g.e., IX, 422-423).

Arslan Besâsiri'nin çevredeki mahallî emîrlerce desteklenen isyanı sırasında Nasrüddevle Tuğrul Bey'in yanında yer aldı. Ancak Selçuklu ve Bizans elçilerini yolların güvenli olmaması sebebiyle Meyyâfârikin'de bekletmesi Tuğrul Bey'e isyan olarak aksettirildi. Nasrüddevle, Diyarbekir seferi için hazırlık yapmaya başlayan sultana 100.000 dinar gönderince barış yapıldı (Şâban 449 / Ekim 1057). Sefer hazırlıkları esnasında gösterdiği tavırdan Tuğrul Bey'in Nasrüddevle'nin isyan edebileceğine inandığı anlaşılmaktadır. İsyân halinde olan Musul taraflarına yürümekte tereddüt etmeyen sultanın ilk anlarda Nasrüddevle üzerine yürümekte çekimser kalmış olması bunun bir delilidir.

450 (1058) yılında Tuğrul Bey isyan eden İbrâhim Yinal'ı cezalandırmak için Hemedan'a gidince Arslan Besâsiri, Ukaylı Emîri Kureyş ile beraber Bağdat'ı istilâ edip Fâtımîler adına hutbe okuttu ve sikke kestirdi. Halife Kâim, Biemrillâh Âne kasabasında gözetim altına alındı. Bu sırada torunu ve halifeliğin tek veliahdı Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed (Muktedî - Biemrillâh) Nasrüddevle'nin yanına Diyarbekir'e gönderildi. Tuğrul Bey, İbrâhim Yinal'ın isyanını bastırıp dönünce Besâsiri'yi yakalatarak öldürttü ve halifeyi makamına iade etti. Bunun üzerine Nasrüddevle, Ebü'l-Kâsım Abdullah'ı değerli hediyelerle Bağdat'a gönderdi. Abbâsî halifesinin yegâne veliahdını koruma hususunda gösterdiği özen Nasrüddevle'nin itibarını arttırdı. 29 Şevval 453'te (16 Kasım 1061) Meyyâfârikin'de ölen Nasrüddevle, Muhdese Camii meydanındaki aile mezarlığında gömüldü, daha sonra camiye bitişik olan türbeye nakledildi (İbn Hallikân, I, 178). Yerine oğlu Nizâmeddin Ebü'l-Kâsım Nasr geçti.

Diyarbekir, Nasrüddevle'nin yarım asırdan fazla süren saltanatı sırasında, tarihinin en parlak dönemlerinden birini yaşa-

mış, şehirde ticarî ve kültürel faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Nasrüddevle, çevresindeki emîrlerin tamamının Şîî olmasına rağmen Diyarbekir'i Sünnîler'in sığınağı yapmış, birçok Sünnî âlimi Diyarbekir'e gelerek onun himayesine girmiştir. İzzeddin İbnü'l-Esir, Şâfiî mezhebinin Diyarbekir'de Nasrüddevle'nin yanına gelen Ebü Abdullah Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî'nin gayretleriyle yayıldığını belirtir (*el-Kâmil*, IX, 67). Hanbelî fakih Ebü'l-Hasan Ali el-Âmidî Nasrüddevle zamanında Halife Kâim - Biemrillâh'ın isteğiyle Âmid'e giderek ölümüne kadar (467/1074) burada ders vermiştir. Nasrüddevle ayrıca birçok imar faaliyetinde bulunmuş, kaleler, köprüler ve Kudüs'te hacıların barınması için iki ev inşa ettirmiştir. Sarayının âlim ve şairlerle dolup taşıdığı kaydedilmektedir ve şairlerin divanları onu öven şiirlerle doludur. Şair Tihâmî de Nasrüddevle'nin sarayında itibar görmüş, seyyah Nâsırı Hüsvrev, Meyyâfârikin'i onun zamanında ziyaret etmiştir (438/1046).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 71-76; *Azîmî Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler: h. 430-538* (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, bk. İndeks; İbnü'l-Ezrak el-Fâriki, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Beyrut 1974, bk. İndeks; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, VIII, 222-223; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, IX-X, tür.yer.; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 22-23; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I, 260; İbn Hallikân, *Ve Feyât*, I, 177-178; M. van Berchem - J. Strzygowski, *Amida*, Heidelberg 1910, s. 22-37; M. Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklu Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944; a.mlf., "Diyarbekir", *İA*, III, 610-612; J. B. Segal, *Edessa: The Blessed City*, Oxford 1970, s. 217-219; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 26-27, 89; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 171-175; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1986, s. 298; Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, VII, 106-107; Abdürrahim Tufantoz, *Mervanoğulları: 380-478/990-1085* (doktora tezi, 1994), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; a.mlf., "Mervânîler", *DİA*, XXIX, 230-232; H. F. Amedroz, "Three Arabic Manuscripts on the History of the City of Mayyâfâriqin", *JRAS* (1902), s. 785-812; a.mlf., "The Marvânîd Dynasty at Mayyâfâriqin in the Tenth and Eleventh Centuries A.D.", a.e. (1903), s. 123-154; K. V. Zetterstéen, "Mervânîler", *İA*, VII, 781; Carole Hillenbrand, "Marwânîds", *EP²* (İng.), VI, 626; H. Bowen, "Naşr al-Dawla", a.e., VII, 1017-1018.

ABDÜRRAHİM TUFANTOZ

NASÛH-i MATRAKİ

(bk. MATRAKÇI NASUH).

NASUH PAŞA

(ö. 1023/1614)

Osmanlı sadrazamı.

Gümölcine'de doğdu. Dramalı bir Rum papazının oğlu olduğu, henüz küçük yaşta İstanbula getirildiği, hadım ağalarından birine satıldığı, zekâ ve kabiliyetiyle dikkat çekerek saraya alındığı rivayet edilir. Bazı kaynaklarda Arnavut asıllı olduğu bilgisi de yer alır. Biyografisini veren çağdaşı Sâfi Mustafa, onun Eski Saray'da "gilmân-ı acemî" olarak teberdarlar zümresine dahilken Musâhib Mehmed Ağa'nın hizmetine girdiğini, daha sonra çavuşlukla taşra çıktığını yazar (*Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i*, II, 315). Ardından müteferrikalıkla uzun müddet Zile voyvodalığı göreviyle Vâlide Sultan haslarını idare etti. 19 Safer 1007'de (21 Eylül 1598) Abdullah Ağa'nın vefatını müteakip kapıcılar kethüdâlığına getirildi (Selânikî, II, 766). Bu görevi sırasında, Rebûlevvel 1007'de (Ekim 1598) Vezir Mahmud Paşa ile sefere gitmeleri emredilen bazı kimselerin itaatsizlikleri üzerine Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin fetvasıyla bu kişilerden bir kısmını şiddetle cezalandırarak sefere katılmalarını temin etti. 1007 Cemâziyelâhîrinde (Ocak 1599) sadâret mührünü Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa'dan alıp Damad İbrâhim Paşa'ya vermekle görevlendirildi. Kapıcılar kethüdâlığından sonra küçük mîrâhurluğa tayin edildi. Çıkan sipahi ayaklanması sırasında 17 Ramazan 1008'de (1 Nisan 1600) Yahudi Kira Kadın'ın yakalanması işini Çavuşbaşı Ömer Ağa ile birlikte üstlendi (a.g.e., II, 854-855). Ancak bu hadiseden sonra görevinden alındı. Ardından Sadrazam İbrâhim Paşa'nın vefatıyla sadâret mührünü Yemişçi Hasan Paşa'ya götürmekle vazifelendirildi; ayrıca Ayşe Sultan ile nikâhlandığı haberini de ona iletince sadrazam tarafından kapıcıbaşığa getirildi.

1012'de (1603) kapıcıbaşıktan Halep beylerbeyiliğine gönderildi. Ayrıca Celâfler'in tenkili işiyle görevlendirildi. Şah Abbas'ın Tebriz'e saldırarak şehri zaptetmesi üzerine Tebriz ve Van eyaletlerinin birleştirilerek vezâret rütbesiyle Nasuh Paşa'ya verildiğine dair bir kayıt mevcutsa da (Atâî, s. 480) bunun doğruluğu şüphelidir. Halep'e vardığında ilk olarak, bir yıl önce Şam yeniçerilerinin burada kıyım yapmaları sebebiyle iki şehir arasındaki düşmanlığa son vermek istedi. Ancak Şam askerleri tarafından kuşatıldı, Kilis Emîri Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'nın gönderdiği yar-

dimla Şamlılar'ı mağlûp etti. Bu olay dolayısıyla Canbolatoğlu'nun gücünü görüp ileride problem çıkarabileceği düşüncesiyle onu bertaraf etmeye çalıştıysa da Kilis dışında gerçekleşen çarpışmada yenilgiye uğradı. Bu esnada Şark serdarı Cigalazâde Sinan Paşa'dan Halep'in Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'ya tevcih edildiğine dair bir hüküm alınca (BA, MD, nr. 75, s. 100) durumu doğrudan İstanbul'a sordu. Ocaklık sahiplerine eyalet tevcihinin "kanun olmadı" yolunda cevap gelmesi üzerine Halep'ten ayrılmadı. Canbolatoğlu Hüseyin Paşa, Sinan Paşa'nın yönlendirmesiyle Halep'i üç ay kadar muhasara etti. Sinan Paşa, İstanbul'a da baskı yaparak hükmü nâfiz olmazsa serhad işlerini yürütemeyeceğini bildirince Nasuh Paşa'ya Halep'i Hüseyin Paşa'ya teslim etmesi emri verildi ve vezirlik rütbesi tevcihiyle İstanbul'a çağrıldı (BA, A.RSK, nr. 1477, s. 36). Ancak bu arada Sivas beylerbeyliğine tayin edildi (Şeval 1012 / Mart 1604).

Ardından Anadolu serdarlığı ve muhafazasıyla görevlendirildi (Kâtib Çelebi, vr. 105^b). Bolvadin civarında olan Celâfililer'den Tavil Halil üzerine yürüdü. Burada ki çarpışmada yenilgiye uğrayınca Kütahya'ya kaçtı (1014/1605). Bozgunun bütün mesuliyetini birlikte hareket ettiği Anadolu Beylerbeyi Kecdehan Ali Paşa'ya yükledi ve onu önce hapsedip ardından aynı gece katletti. Gerek Ali Paşa gerekse daha önce Konya'da sebepsiz yere idam ettirdiği Karaalizâde Mehmed Çavuş dolayısıyla kendisinden hesap sorulacağı, mağlûbiyetin de aleyhine kullanılacağı endişesiyle, Edirne'den İstanbul'a dönen I. Ahmed'in huzuruna çıktı. Vezirlerin yetersizliğinden yakınarak padişahın bizzat Celâfililer'e karşı hareket etmesi yolunda onu ikna etti. Bunun üzerine 2 Receb 1014'te (13 Kasım 1605) İstanbul'dan hareket eden I. Ahmed, Mudanya yoluyla Bursa'ya geldi. Kısa bir süre sonra Nasuh Paşa, Cigalazâde Sinan Paşa'nın vefatının ardından boş kalan Acem serdarlığına üçüncü vezirlikle tayin edildiye de Kaptanıderyâ Derviş Paşa'nın telkinleriyle, İstanbul'a çağrılan Veziriazam Lala Mehmed Paşa şark seferiyle görevlendirildi. Nasuh Paşa'ya ise Bağdat eyaleti verildi (5 Muharrem 1015 / 13 Mayıs 1606). Bu arada Tavil Ahmedoğlu Mehmed, Bağdat'ta isyan edip burayı ele geçirmişti. Nasuh Paşa yanında kayınpederi Mîr Şeref, Şehrîzol Beylerbeyi Velî Paşa ve eski Basra Beylerbeyi Piyâle Paşa kuvvetleri olduğu halde 3 Şâban 1015'te (4 Aralık 1606) Bağdat önüne vardı. Seyyid Han ve Ebû Rişoğlu'ndan

yardım alan Tavil Ahmedoğlu, Nasuh Paşa'nın ücretli sekbanlarını da 30.000 altın karşılığı kendi safına çekti ve yapılan muharebede başarısız olan, iki yerinden yaralanan, başta Velî Paşa olmak üzere adamlarının çoğunu kaybeden Nasuh Paşa, Mîr Şeref'in ocaklığı olan Cezîre'ye gelip kış mevsimi geçinceye kadar burada bekledi (a.g.e., vr. 115^{a-b}).

Bu başarısızlığı dolayısıyla görev yeri Diyarbekir beylerbeyliği olarak değiştirildi. Burada iken Kuyucu Murad Paşa'nın Celâfililer'e karşı Anadolu'da giriştiği te'dib hareketine karışmadı. Özellikle Canbolatoğlu ve Kalenderoğlu çarpışmaları kendisine yakın bölgelerde cereyan etmesine ve Sadrazam Murad Paşa'dan acele gelmesine dair emirler almasına rağmen bu seferlere iştirak yerine kayınpederi Mîr Şeref'in şahsî hasmı olan Aştı Kalesi beyini muhasara etmekle oyalandı (*Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Tarihi*, I, 509, 525). Daha sonra, Kalenderoğlu'nu takip eden sadrazamın ordusuna Bayburt civarında dahil oldu (15 Cemâziyelâhir 1017 / 26 Eylül 1608). Kuyucu Murad Paşa bu hareketleri yüzünden onu idam ettirmek istediye de padişahın rıza göstermemesi üzerine bu niyetini ertelemek zorunda kaldı (*Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i*, II, 83-84).

Bunun ardından Nasuh Paşa Diyarbekir valiliğini sürdürdü. İki yıldan fazla bu bölgede kaldı. 1019'da (1610) Kuyucu Murad Paşa'nın İran seferine katıldı. Bu sırada I. Ahmed'e mektup yollayarak sefer masraflarını kendi malından karşılamak şartıyla sadrazamlığı istediği şeklindeki rivayet belgelerle desteklenmemektedir (İşbilir, s. 73-75). Ancak Sâfi Mustafa, Kuyucu Murad Paşa'nın onu kendisine rakip gördüğü için bu bölgeden uzaklaştırıp Mısır'a tayin ettirdiğini yazar (*Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i*, II, 140). Bu tayin münasebetiyle Nasuh Paşa'nın verdiği ziyafetten hemen sonra hastalanan Murad Paşa'nın 25 Cemâziyelevvel 1020'de (5 Ağustos 1611) vefatının ardından veziriazamlık Nasuh Paşa'ya verildi. İstanbul'dan gönderilen mühür kendisine 22 Ağustos'ta ulaştı. Veziriazam olarak ilk önemli icraatı İranlılar'ın, her yıl 200 yük ipek haraç vermek taahhüdüyle yaptıkları barış teklifini kabul etmesidir. Kış serhadde geçirdi. 1020 Zilhicesinde (Şubat 1612) I. Ahmed, küçük kızı Ayşe Sultan'ı İstanbul'da şeyhülislâmın da katıldığı bir mecliste Nasuh Paşa'ya nikâhladı. 1021 Rebülevvelinde (Mayıs 1612) Diyarbekir'den Halep'e geçen Nasuh Paşa, bir yandan İran elçilerini beklerken öte yandan bölgenin emniyeti ve vergi

tahsilıyla meşgul oldu. Şah Abbas, kazaskerinin yanına İsfahan ve Kazvin kadılarını da katarak elçilikle Nasuh Paşa'ya gönderdi. Sadrazam elçilik heyetiyle birlikte İstanbul'a geldi ve 26 Ramazan 1021'de (20 Kasım 1612) 962 (1555) sulhü esas alınmak suretiyle barış yapıldı. Nasuh Paşa, Ayşe Sultan'la 1021 Şevalinde (Aralık 1612) bir düğün merasimiyle evlendi (a.g.e., II, 146; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı*, s. 691-692). Aynı yıl Zitvatoruk Antlaşması'nın hükümlerini müzakere etti. Edirne'de devam eden görüşmeler sonunda Avusturya barışı tekit edildi. Ayrıca Erdel meselesi de çözüme kavuşturuldu.

Nasuh Paşa sadâreti esnasında I. Ahmed'in yanında iki defa Edirne seyahatine çıktı. İstanbul'da bulunduğu sıralarda Boğaziçi'ndeki imar faaliyetlerini idare etti. Cigalazâde Sinan Paşa'nın saray ve köşkleri, Beylerbeyi'ndeki kasır ve Kandilli Bahçe'deki köşkün tamiri işleriyle uğraştı. Sahilde dolgu yaptırdı. Altı ayda bu imar faaliyetlerini tamamladı. Bu arada Halep beylerbeyi iken yakından tanıdığı Ma'noğlu Fahreddin'i dikkatle takip ettirdi. Ona karşı husumet besliyordu. Her yıl ödemekte olduğu maktû vergisini eksik gönderdiği bahanesiyle Şam Beylerbeyi Hâfız Ahmed Paşa'yı Fahreddin üzerine sevketti. Fahreddin Sayda'dan ayrılarak İtalya'ya kaçtı. Kazaklar'ın Sinop baskını ise (Ağustos 1614) onun sonunu hazırlayan olayların başlangıcını oluşturdu. Durumu önemsiz bir olay gibi gösteren Nasuh Paşa'ya karşı padişahın güveni sarsıldı.

Padişahın yakınında bulunan ve bu dönemi kaleme alan Sâfi Mustafa, Nasuh Paşa'nın çok büyük ihsanlara ve iltifatlara mazhar olduğunu, damatlığı ile gücünü arttırdığını, bundan dolayı gurura kapılıp istediği gibi tayin ve aziller yaptığını belirtir. Yanındaki kapı halkından da çok şikâyet edildiği, kendi adamlarını değişik malî görevlerle Anadolu'ya yollayıp kanunsuz vergi, haraç toplattığı da kaydedilir. Bu hareketleri dolayısıyla, I. Ahmed'in çok sevdiği ve itibar ettiği Şeyhülislâm Hocazâde Mehmed Efendi, Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa ve İmâm-ı Sultânî Sâfi Mustafa Efendi'nin düşmanlıklarını kazandığı anlaşılmaktadır. Sonunda Sinop hadisesi, Şah Abbas'la gizlice ittifak kurduğu şâyiası ve ona sekiz bâkire "Ehl-i sünnet" câriyeyi peşkeş çektiği haberinin yayılması, hatta saltanat kurmak veya Kırım hanını tahta geçirmek istediği (Hasanbeyzâde Ahmed, III, 887) iddialarıyla katline karar verildi. 13 Ramazan 1023'te (17 Ekim 1614) davet

NASUH PAŞA

edildiği halde hastalığını bahane ederek cuma selâmlığına gelmemesi üzerine yenîçerilerle konağı kuşatıldı. Bostancıbaşı Hüseyin Ağa bir bölük bostancı ile konağa girip hakkındaki idam fermanını infaz etti. Hazinesi mühürlenerek devlet için zapt edildi. Mezarının Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezîriâzamı Maktul (Makbul) İbrâhim Paşa'nın Okmeydanı'ndaki mezarı yanında olduğu ve bunun da her ikisinin aynı âkubeti paylaşmasından ileri geldiği rivayet edilir.

Peçuylu İbrâhim, Nasuh Paşa'nın günahsız yere katledildiğini yazar (*Târih*, II, 335). Onun dışında devrin hemen bütün kronikleri Nasuh Paşa'nın son derece mağrur, zalim, gaddar, kindar ve servet düşkün olduğu ve katledilmeyi hak ettiği hususunda müttefiktir. Çok büyük servet sahibi olmasına rağmen evkaf ve hayratına dair kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Nallıhan'da Nasuh Paşa Külliyesi (1016/1607) mevcut olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde, Üsküdar'da bir hanı olduğunu (I, 204) ve İskenderun'da bir kale inşasına başladığını, ancak bunun da yarım kaldığını (III, 33) nakleder. "Âlemin güldü yüzü katli Nasûh'u bilicek" ve, "Başını kesti Nasûh'un o şeh-i dâd-âyn" idamı için düşürülen tarihtir.

Nasuh Paşa'nın oğulları da bazı devlet hizmetlerinde bulunmuş, IV. Murad ve Sultan İbrâhim devirlerinde yaşayan Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa vezâret rütbesine kadar ulaşmıştır. 1639-1670 yılları arası olaylarını ihtiva eden bir Osmanlı tarihi kaleme alan Mehmed Çelebi bu Hüseyin Paşa'nın oğludur. Kâtib Çelebi üç oğlundan ikisinin mağdur ve maktul, diğerinin ise münzevi olduğunu kaydeder (*Fezleke*, vr. 152^a).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 75, s. 100; BA, A.RSK, nr. 1477, s. 36; BA, MAD, nr. 2011, s. 55, 64; BA, KK, nr. 1794, tür.yer.; BA, D.BRZ, nr. 20661, tür.yer.; Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, 766, 769, 771-772, 789, 846-847, 851, 854-855; *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i* (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar), Ankara 2003, I, 259; II, 29, 40-43, 48, 57-58, 83-84, 135-136, 138-140, 142-144, 146, 149-150, 309-315; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 480, 593, 612, 615; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih* (haz. Şevki Nezihi Aykut), Ankara 2004, III, 761, 836-837, 839-840, 859, 865-868, 870, 884-888, 902; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî(Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târih-i Âli Osmân'ı* (haz. Abdurrahman Sağır, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 618, 631, 644-646, 648, 670, 679-682, 686-687, 691-692, 696-698, 704-705, 707-715; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, I, bk. İndeks; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, II, 311-313, 316, 335, 339-342, 354-356; Kâ-

tib Çelebi, *Fezleke*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1914, vr. 81^a, 93^a, 104^a, 105^b, 109^b-110^a, 115^{a-b}, 139^b-140^b, 142^{a-b}, 149^{a-b}, 152^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), I, 86, 204; III, 33, 199; Naîmâ, *Târih*, I, 414, 439, 459-460; II, 37, 84, 88-90, 93-95, 97, 100-101, 107, 109-110, 114, 120-123, 127-128, 131; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 59-61; Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahrî Ç. Derin – Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 115; Hammer (Atâ Bey), VIII, 99, 132, 154, 156-157; Babinger (Üçok), s. 232; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 278; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükûmranlık ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, s. 100; Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 9, 73-77, 92, 104-105, 110, 125-128, 153-154, 158-159; K. Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezleşmesi* (trc. Zeynep Altok), İstanbul 1999, s. 171, 210, 225; W. J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân: 1591-1611* (trc. Ülkün Tansel), İstanbul 2000, s. 41-43, 72-78, 82, 88, 110, 112, 125, 134, 155, 165, 167-168; Dilek Şahin, *XVII. Yüzyılda Anadolu'da Celali Hareketleri: 8 Numaralı Mühimme Zeyli'ne Göre* (yüksek lisans tezi, 2003), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 78-79, 117-118, 176-177, 180-183, 235, 310; M. Tayyib Gökbilgin, "Nasûh Paşa", *İA*, IX, 121-127; F. Babinger, "Nasûh Paşa", *EI²* (İng.), VII, 1033-1034.

ÖMER İŞBİLİR

NASUH PAŞA KÜLLİYESİ

Aydın'da XVIII. yüzyılın başında inşa edilen külliye.

İl merkezinde Köprülü mahallesinde yer alan ve han, dershane-mescid, medrese ile hamamdan meydana gelen külliye Nasuh Paşa tarafından 1120'de (1708) inşa ettirilmiştir. Külliye'nin bânisi babası Osman Paşa'dan dolayı Osmanoğlu diye tanınmış, Karaman beylerbeyliği, Aydın muhassıllığı ve Şam valiliği görevlerinde bulunmuş, daha sonra bağımsız bir beylik kuracağı şüphesiyle idam edilmiştir. Külliye'deki yapılardan yalnızca han ve medrese kapıları üzerinde kitâbelere rastlanır. Medreseye ait kitâbede herhangi bir tarih yer almaz. Hana ait kitâbede ise 1120 (1708) tarihi yazılıdır. Külliye'nin vakfiesinde de aynı tarih bulunmaktadır. Aydın'ı 1914 ve 1929 yıllarında ziyaret eden R. M. Riefstahl, han ve hamamdan kısaca bahseder. Han için bilinen inşa tarihini verirken hamamı 1118'e (1706) tarihler. 1970'te hazırlanan Vakıf Eski Eser fişinde ise yapım tarihi 1717 olarak kaydedilmiştir. Külliye'nin mimarı hakkında ise herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Külliye doğu-batı doğrultusunda han, dershane-mescid, medrese ve hamam sırasına göre birbirine bitişik olarak inşa edil-

miştir. 1926'da belediye medrese odalarının büyük bir kısmını yıktırılmış, medrese ile hanın arasından Gazi Bulvarı'nın 13. sokağını geçirmiştir. Böylece külliye arsası iki adaya bölünmüş, dershane-mescid sokağın doğusunda, birbirine bitişik medrese odaları ve hamam batısında kalmıştır. Mescid ve medrese Vakıflar Genel Müdürlüğü, han ve hamam şahıs mülkiyetindedir. Zamanla hanın batısını konutlar işgal etmiş, bu sebeple dershane-mescid ve han ile medrese arasındaki ilişki daha da zayıflamıştır. Konutlar aynı zamanda han, dershane-mescid, medrese ve hamamın kuzeyi ile hamamın batısı ve hanın doğusunu da çevreler. Restorasyona dönük olarak külliye arsasını işgal eden şahıslara ait bu konutların kamulaştırma işlemleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamamlanmıştır. Bunun dışında külliye büyük zarar 1922'de Yunanlılar şehri terkederken vermiştir. Külliye yapılarından hamam, medrese ve hana girişler güneydeki Nafiz Karabudak caddesinden sağlanır, kuzeyden de Çankaya caddesi geçer.

Zincirli Hanı olarak da tanınan külliye'nin doğusundaki han, birbirine bitişik iki bölümden meydana gelir. Bunlardan ilki batıda, 29 x 23 m. ölçülerindeki dikdörtgen avluyu çevreleyen iki katlı ana yapıdır. Buradan hanın ikinci bölümüne geçiş avlunun güneydoğu köşesindeki koridorla sağlanır. Hanın ana yapısına güneyde cadde üstündeki bir kapıyla geçilir. Kesme taştan örülü sivri kemerli girişin üzerinde 1120 (1708) tarihini ve Nasuh Paşa'nın adını veren beyaz mermere süslü yazıyla yazılı dört satırlık kitâbe, iki yanında sivri kemerli birer niş yer alır. Girişin sağına ve soluna dörderden toplam sekiz adet, kuzeydeki avlu yönünden sağır, güneye ise bir kemerle açılan ve girişleri bu yönden sağlanan beşik tonozlu dükkânlar yerleştirilmiştir. Soldakilerin kemer açıklıkları sonradan örülmüş, bu dört dükkân mermer söveli bir kapı ve pencere ile güneye açılmıştır. Hanın büyük avlusuna geçişi sağlayan 5,35 x 3 m. ölçülerindeki çapraz tonozlu giriş koridorunun sağındaki ve solundaki kemer açıklıkları bu yönlerdeki birer dükkâna ikinci bir giriş sağlar. Alt katta avluyu doğu, batı ve kuzeyden toplam on sekiz adet oda çevreler. Üst katta sayı güneydeki dükkânların üzerine yerleştirilen odalarla birlikte yirmi yediye çıkar. Kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı köşelerindeki odalar diğerlerinden daha büyüktür. Bütün bu odalara geçiş kârgir bir ize rastlanmadığından, avlunun üç köşesindeki kemerlerle taşınan ve büyük ihtimalle ahşap olan merdivenlerle sağlanmaktaydı. Yalnızca güneydeki